

ГРАМАТИКА

Н. О. Ковальова (Макіївка)

УДК 81'37

ЗНАЧЕННЯ СЕМАНТИЧНОГО СУБ'ЄКТА В СКЛАДНОПІДРЯДНОМУ ДОПУСТОВОМУ РЕЧЕННІ

Як свідчить аналіз лінгвістичних робіт [Золотова 1973: 352], роль семантичних функцій компонентів допустового речення на цей час не розв'язана. Це зумовлює актуальність проведення досліджень у цьому напрямку. Метою нашого дослідження є всебічне вивчення значення семантичного суб'єкта в складі односуб'єктного та двосуб'єктного допустового речення в українській науковій мові.

Семантичний суб'єкт становить одну з найважливіших категорій семантичної структури речення, що відображає мовними засобами певну (конкретну або абстрактну) субстанцію реальної або уявної дійсності з відповідним їй поняттям.

В односуб'єктному допустовому реченні семантичний суб'єкт – це змістовий центр, до якого спрямована інформація предикатів – сигніфікат речення. Значення суб'єкта, зумовлені значенням субстанцій, що ним відображені, безпосередньо пов'язані з поняттям про них і виражені в реченнях різними лексико-граматичними засобами. Розгляд процесу формування значень семантичного суб'єкта потребує аналізу взаємозв'язку значення лексично вираженого семантичного компонента з відображеним у ньому поняттям про відповідну позамовну субстанцію.

Значення семантичного суб'єкта, як і поняття, співвідносного з ним, має свою структуру, для з'ясування якої дослідники ведуть лінгвістичні пошуки [Іваненко 1978: 26].

У своїй роботі ми виходили з того, що структура кожного значення семантичного суб'єкта безпосередньо пов'язана зі структурою відповідного поняття. В односуб'єктних і двосуб'єктних реченнях суб'єкти відбивають поняття конкретного або абстрактного, одиничного або узагальненого характеру, наприклад: *Проте хоч яка з соціологічної точки зору правдива ця концепція, розв'язання її, пропоноване в Куліша, дуже малою мірою відповідає діалектиці історії* [Луцький 1998: 255]; *Хоча братство не мало характеру змовницької групи, яка замірялася б насильницьким чином повалити уряд, діяльність його та пропаговані ним ідеї були однозначно протиурядові і підлягали забороні* [Там само: 205]; *Хоч Шевченко був безсумнівно причетний до діяльності братства, керівництво Третього відділення схилилося до думки розглядати його справу окремо* [Там само: 213]; *Мистецтво й література в Україні вісімнадцятого сторіччя вирізнялися характерними оригінальними рисами, хоч і не мали національної форми: барокова культура з природи своєї була міжнаціональною* [Там само: 217]; *Бо хоч Україна й стала широко відома серед слов'ян, але ж саме як складовище тем і сюжетів*

[Там само: 94]; *Дарма що Україна дуже вирізнялася своїми особливостями, російські письменники найчастіше трактували її як інтегральну частину Росії* [Там само: 94].

Дослідження лексичного вираження суб'єктних компонентів допустових речень у суспільно-політичних текстах показало, що кількість предметної лексики в них невелика, а більшість лексичних одиниць на позначення суб'єктних компонентів ідентифікують абстрактні субстанції або різні ознаки конкретних субстанцій. Це дуже важливо, коли треба з'ясувати значення семантичного суб'єкта та його зв'язку із семантичними предикатами, оскільки в абстрактних лексемах постає актуалізованим десигнат, тобто понятійний, а не денотативний аспект. Виникає необхідність зазначити також різницю між значенням слова поза контекстом і значенням семантичного компонента, вираженого тією самою лексемою: слово поза контекстом відображає поняття про субстанцію, унаслідок чого значення слова виявляється вужчим від поняття; значення ж суб'єктного компонента речення наукової мови завжди є вужчим від значення лексеми, яка його виражає, оскільки в реченні актуалізована не вся система ознак субстанції, реалізованої словом, а тільки деякі з них, що доповнені в реченні новими ознаками, які есплікуються предикатною інформацією, наприклад: *І хоч сюжет мав гумористичне спрямування, він відображав і реальний стан справ* [Борисенко 1998: 145].

Суб'єкт речення „сюжет” виражає конкретну субстанцію, що має систему певних ознак, а не все значення поняття „сюжет”. Предикати „мав гумористичне спрямування” та „відображав і реальний стан справ” есплікують співвідношення двох конкретних „алогічних” ознак суб'єкта, які прогнозують наявність у його понятті таких уже відомих адресату ознак, як сюжет-зміст твору, сюжет має адресатів, сюжет віддзеркалює події тощо.

Отже, семантика і односуб'єктного, і двосуб'єктного допустового речення сприяє розширенню значення суб'єктного компонента, які активізують коло його ознак й есплікують дві з них, які виражені семантичними предикатами. Повертаючись до питання про залежність значень семантичних компонентів від комунікативної функції допустового речення, зазначимо, що своєю інформацією про дві зворотно зумовлені ознаки суб'єкта воно сприяє розширенню знань про субстанції реальної або уявної дійсності, репрезентованої в реченні семантичним суб'єктом.

Так, навколо ознак, що становлять структуру поняття, „запрограмоване” коло ситуацій, у яких вони можуть виявлятися, наприклад, для вираження послідовності вияву ознак характерна часова ситуація, для вираження зумовленості динамічної ознаки за наявності відповідної статичної ознаки – причинна, для незумовленості, наприклад, динамічної ознаки якоюсь певною статичною ознакою – допустова, тобто вираженню окремих ознак відповідає набір ситуацій, який на

синтаксичному рівні обслуговують різні форми речень.

У реченні з одним суб'єктом при двох предикатах, до яких належать і допустові речення, представлені звичайно одна чи дві статичні ознаки суб'єкта або дві динамічні чи одна статична й одна динамічна ознаки. Причому якщо пряма зумовленість ознак суб'єкта виражена структурами речень із семантикою умови або причини, то допустові речення обслуговують для вираження незумовленості ознак, а точніше їхньої зворотної зумовленості. Про поєднання в значенні одного слова зумовлених і різноспрямованих ознак писав ще В. Виноградов: „Суспільно-закріплений зміст слова може бути однорідним, єдиним, але може становити внутрішньо пов'язану систему різноспрямованих відображень різних „шматочків дійсності”, між якими в системі певної мови встановлений змістовий зв'язок” [Виноградов 1953: 10]. Саме такий зв'язок і виражають речення допустової семантики при одному суб'єкті, коли в значенні суб'єкта поєднані дві зворотно зумовлені ознаки.

Відтак, у зв'язку з тим, що кожне речення, зокрема й односуб'єктне допустове, несе конкретну інформацію про субстанцію реальної або уявної дійсності, зауважимо, що воно експлікує й потенційні ознаки відповідного їй поняття. У реченні, а ширше – у тексті, відбувається рух обсягу поняття субстанції: воно або розширюється, або розкривається залежно від передачі інформації від одного джерела до іншого, від адресанта до адресата. Причому одне джерело (адресант) повідомляє про окремі ознаки субстанції, які частково реалізують її поняття, а інший (адресат) – сприймає й збагачує свої знання про неї новими даними й поширює коло свого уявлення про поняття названої субстанції. Значення суб'єкта імпліцитно прогнозує об'єкти та предикати речення, а на експліцитному рівні предикати реалізують потенційні можливості суб'єкта й збагачують знання про нього та відповідного йому поняття.

У двосуб'єктному реченні дещо інша ситуація: у ньому експлікуються зв'язки двох субстанцій реальної або уявної дійсності. Причому суб'єктні позиції можуть займати і дві різні субстанції, і різні вияви, форми або стани однієї – спільної для них, наприклад: *Хоча Зіммель робить різку різницю між формами соціації та її змістом (бажання, цінності, інтереси), його праці показують, що це було аналітичним розрізненням додаткових аспектів* [Покропивний 1998: 104]; *Хоча це акт нашого життя, наукове бачення „бачить глибше”, позаяк фіксує прояв загального, типового й повторюваного* [Там само: 204]; *Це типове чотириєвангеліє православного зразка, хоча перекладач використовував також лютеранське євангеліє* [Дзюба 1998: 125]; *Хоч в Україні цензура і забороняла слово „український”, насильно змінюючи його на „малоруський”, проте проф. М. Петров ще 1880 р. випустив свою працю під таким титулом: „Очерки из истории украинской литературы”* [Варига 1996: 182].

У процесі дослідження зв'язків суб'єктів з об'єктами визначено, що в системі ознак відповідного об'єкта поняття „об'єкт” запрограмоване як

субстанція, з якою можливі зв'язки суб'єкта. А на рівні конкретного речення ці зв'язки виражені одним з предикатних компонентів або обома предикатами відразу. Отже, значення семантичного суб'єкта та об'єкта зумовлені значеннями відображуваних субстанцій, поняттями про них й актуалізовані в реченні семантикою відношень предикатних компонентів (в односуб'єктному), предикативних центрів (у двосуб'єктному).

Література

Борисенко 1998 – Борисенко В. Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX століття: навч. посіб. – 2-ге вид. / В. Й. Борисенко. – К.: Либідь, 1998. – 616 с.; **Верига 1996** – Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.) / Василь Верига. – Л.: Світ, 1996. – 448 с.; **Виноградов 1953** – Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова / В. В. Виноградов // Вопр. языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3 – 29; **Дзюба 1998** – Дзюба О. М. Літопис найважливіших подій культурного життя в Україні (X – середина XVII ст.): посіб.-довід. / О. М. Дзюба, Г. І. Павленко. – К.: Артк, 1998. – 200 с.; **Золотова 1973** – Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1973. – 352 с.; **Іваненко 1978** – Іваненко З. І. Семантична структура приєднаних конструкцій / З. І. Іваненко // Мовознавство. – 1978. – № 1. – С. 13 – 26; **Луцький 1998** – Луцький Ю. Між Гоголем і Шевченком / Ю. Луцький; ред. рада: В. О. Шевчук та ін. – К.: Час, 1998. – 255с.; **Покропивний 1998** – Покропивний С. Ф. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність: навч. посіб. / С. Ф. Покропивний, В. М. Колот – К.: КНЕУ, 1998. – 352 с.

Ковальова Н. О. Значення семантичного суб'єкта в складнопідрядному допустовому реченні

У статті досліджено значення семантичного суб'єкта в складі односуб'єктного та двосуб'єктного допустового речення в українській науковій мові. Розглянуто семантичні функції суб'єктів цих речень, їхню комунікативну спрямованість та взаємозв'язок з іншими компонентами допустових речень.

Урахування функцій суб'єкта, зумовлених змістовим виміром предиката, дозволяє виділити типові значення окремих моделей речення, які визначаємо як мінімально достатнє поєднання взаємозумовлених синтаксичних форм, що створює комунікативну одиницю з певним типовим значенням. Досліджено різні типи значень на матеріалі простого речення з одним суб'єктом і предикатом. Під час розгляду предикативного мінімуму речення з двома предикатами було встановлено поєднання двох типових значень у межах однієї семантичної структури. Відповідно в характеристиці одного суб'єкта з боку обох предикатів він виступатиме як двофункціональний. Опис семантичної структури допустового українського речення з двома предикатами та

спільним суб'єктом, а також двома предикатами й двома суб'єктами на матеріалі української наукової мови ще не було здійснено, тому запропонований аналіз є першою спробою такого дослідження.

Ключові слова: допустове речення, семантика, суб'єкт, об'єкт, предикат.

Ковалёва Н. А. Значение семантического субъекта в сложноподчинённом уступительном предложении

В статье изучено значение семантического субъекта в составе односубъектного и двухсубъектного уступительного предложения в украинском научном языке. Рассмотрены семантические функции субъектов этих предложений, их коммуникативная направленность и взаимосвязь с другими компонентами уступительных предложений.

Учёт функций субъекта, обусловленных содержательной характеристикой предиката, позволяет выделить типовые значения отдельных моделей предложения, которые можно определить как минимально достаточные объединения взаимообусловленных синтаксических форм. Эти формы создают коммуникативную единицу с определённым типовым значением. Исследованы различные типы значений на примерах простого предложения с одним субъектом и предикатом. При рассмотрении предикативного минимума предложения с двумя предикатами было установлено объединение двух типовых значений в пределах одной семантической структуры. Соответственно при характеристике одного субъекта со стороны обоих предикатов он будет выступать как двухфункциональный. Описание семантической структуры уступительного украинского предложения с двумя предикатами и общим субъектом, а также двумя предикатами и двумя субъектами, на материале украинского научного языка ещё не было осуществлено, поэтому предложенный анализ является первой попыткой такого исследования.

Ключевые слова: уступительное предложение, семантика, субъект, объект, предикат.

Kovaljova N. O. Semantic Meaning of the Subject in Complex Concessive Sentence

In this article investigated the meaning of semantic of the subject in the composition of one subjective and dual– subjective concessive sentence in Ukrainian scientific language. Considered semantic functions of the subjects these proposals, their communicative orientation and relationship with other components concessive sentences.

Accounting functions of the subject caused by substantial characteristic predicate allows to allocate typical values of separate sentence patterns, which can be defined as minimally sufficient association interdependent syntactic forms. These forms create a communicative unit with a specific value types. Investigated different types of values in the examples of a simple sentence

with one subject and predicate. When considering predictive minimum deals with two predicates was found association of two typical values within the same semantic structure. Accordingly, when characterizing one subject from both predicates, it will act as two functional. Description of the semantic structure concessive Ukrainian sentence with two predicates and general subjects well as two predicates and two subjects on the material of Ukrainian scientific language has not yet been implemented, so the proposed analysis is an attempt of such a study.

Key words: concessive offer, semantic, object, subject, predicate.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Должикова Т. І.

О. А. Старченко (Горлівка)

УДК 81'373.612:811.111

**СЛОВОВІРНІ ТА СИНТАКСИЧНІ ТЕРМІНОГНІЗДА
ЯК ВИЯВ СИСТЕМНОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ
ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ Й ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Актуальність обраної теми зумовлено як загальною спрямованістю сучасних термінологічних студій в українському мовознавстві на дослідження особливостей термінологій окремих мов, так і недостатньою вивченістю термінології виборчого процесу й виборчих процедур (ТЛВП) в англійській мові (АМ) зокрема. Окремі референції до аналізованого нами лексичного масиву були наявні в роботах Ю. Зацного [Зацний 1999], Т. Крючкової [Крючкова 1989], Ю. Шувалової [Шувалова 1989] та інших учених, які досліджували політичний номінативний простір указаної мови взагалі та особливості її політичної фразеології зокрема, однак номінативний простір, що вербалізує логіко-поняттєвий апарат виборчого права, тобто ТЛВП, ще не був у фокусі уваги науковців як самостійний об'єкт лінгвістичного аналізу. Отже, наше дослідження є першою спробою системного й усебічного вивчення ТЛВП англійської мови.

Мета статті полягає у вивченні системності ТЛВП АМ, свідченням якої є утворення значної кількості словотвірних і термінологічних терміногнізд.

Під термінологією виборчого процесу та виборчих процедур розуміємо сукупність гетерогенних за генетичними, структурними й комунікативно-прагматичними особливостями термінологічних одиниць (ТО), які співвідносні з реаліями й поняттями виборчого процесу, обов'язковим компонентом чи то інтенціоналу, чи то сильного